

маніфестувати в майбутньому, впливаючи на сам процес забезпечення свободи релігії в Українській державі.

Однією з таких «критичних точок» є наявна в Україні проблема порушення, нехтування принципами світськості держави, відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави, а школи від церкви. Це питання тісно пов'язане з рівнем забезпечення свободи буття релігій. Адже не секрет, що релігійні організації (УПЦ МП, УПЦ КП, УГКЦ, РКЦ) поступово й цілеспрямовано, при сприянні державних чинників, розширюють свою присутність у тих сферах державної компетенції, де їхня діяльність законом не передбачена: школа, армія, державні установи. Це відбувається нерідко поза бажанням батьків, військовослужбовців, без врахування фактору поліконфесійності країни, часто не пов'язане із забезпеченням права віруючих на пастирську опіку. Проблемною на перспективу (в аспекті теми дослідження) залишається чітка тенденція до клерикалізації окремих сфер суспільного й державного життя. Це надзвичайно гостре питання. Зрозуміло, що пастирська опіка має бути уможливлена незалежно від місця перебування віруючого, однак в межах і місцях, визначених законом. Він має забезпечити чітке дотримання принципу світськості держави, її світоглядної і функціональної позарелігійної нейтральності. І разом з тим - безперешкодне служіння церкви (релігійних організацій, на вимогу віруючих, насамперед у місцях з обмеженням спілкування (місця відбування покарання, лікувальні установи, будинки престарілих тощо).

3. ЕКУМЕНІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВІДНОСИНАХ ХРИСТІЯНСЬКИХ СПІЛЬНОТ

Зростання релігійної мережі, плюралізація релігійного життя, десекуляризація українського соціуму та збільшення кількості громадян, які ідентифікують себе із однією з релігій або вважають себе віруючими, гостро ставлять питання про розвиток міжконфесійних відносин. “Релігійне відродження” в Україні початку 90-х рр. XX ст. супроводжувалося конфліктами між віруючими та релігійними організаціями за культове майно, сфери впливу, розвиток інфраструктури, кількісне збільшення пастви та утвердження у суспільстві. Можна цілком впевнено сказати, що в Україні спостерігалися діалектично протилежні до екуменізму процеси - дезінтеграція у православному середовищі та конфлікти між католиками та православними. Американський релігієзнавець Джозеф Лоя назвав тогочасну ситуацію у Західній Україні “екуменічним Чорнобилем”, оскільки “катастрофа” у католицько-православних відносинах 90-х рр. XX ст. забруднювала “атмосферу міжцерковних відносин по всьому екуменічному світу” (Loya J. *Interchurch Relations in Post-Perestroika Eastern Europe: A Short*

History of an Ecumenical Meltdown // Religion in Eastern Europe. – 1994. – Vol. XIV. – №1. – P. 1-17).

Безперечно, що трансформації у міжконфесійних відносинах були пов'язані із соціально-політичними та релігійними змінами в країні та Центрально-Східній Європі в цілому. Конкуренте співіснування релігійних спільнот та спад екуменічної активності спостерігався у всіх державах, де відбувалися зміна політичних режимів та соціально-економічний уклад: Латинська Америка, Центральна та Східна Європа, Південно-Африканська республіка тощо. Це мало місце навіть в країнах, де відбувалися доволі тривалі традиції міжконфесійної взаємодії (наприклад, у Югославії з 1974 р. до 1990 р. проходили академічні богословські дискусії між католицькими та православними богословами), соціальні потрясіння, політичні та національні конфлікти мали негативний вплив на міжцерковні відносини і фактично призводили до розриву будь-яких екуменічних контактів.

Прогнозуючи екуменічні тенденції у міжхристиянських відносинах України треба відзначити дві речі. По-перше, ми свідомі того, що, окрім антагонального типу міжконфесійних відносин, до якого відносяться у тому числі екуменічні відносини, існують ще й антагостичний тип відносин (Див.: Волова Л.А. Межконфессиональные отношения как феномен современной культуры – Запорожье, 2002; Бабій М.Ю. Міжконфесійні відносини: теоретичний і практичний аспекти виміру // Релігійна свобода. Міжконфесійні відносини в умовах суспільно-політичних трансформацій в Україні. Науковий щорічник. - №9. – К., 2005. – С. 5-19). Останнім часом, поряд із налагодженням позитивних відносин між окремими громадами, деномінаціями, церквами та релігійними лідерами, спостерігається дезінтеграція, роз'єднання, розколи в окремих релігійних організаціях. Так, від УАПЦ відколалося Харківсько-Полтавська єпархія, від харизматичної церкви “Посольство Боже” відколалося група на чолі із С. Жукотанською яка утворила самостійну церковну структуру, а Протестантська Церква України розірвала канонічний зв'язок із міжнародним харизматичним рухом “Нове покоління”. Конфлікти та тертя, які наявні у відносинах між християнськими церквами та деномінаціями, існують й існуватимуть і надалі. Безперечно, можна також прогнозувати те, навколо яких питань відбуватимуться конфлікти і які спільноти будуть безпосередньо втягнуті у них. Але, усвідомлюючи також існування цієї сторони міжконфесійних відносин, ми акцентуватимемо нашу увагу на їхньому позитивному розвитку. По-друге, і це є також обґрунтуванням нашого оптимістичного прогнозу, ми поділяємо позицію, згідно із якою розвиток міжконфесійних та міжцерковних відносини спрямований із ситуації конкурентного співіснування релігійних організацій у сторону співпраці та діалогу, які зрештою можуть призвести до зближення та єднання на віроповчальному та інституційному рівнях (Див.: *Rush W.G. Ecumenism – a Movement toward Church Unity. – Philadelphia, 1985. – P. 116-117*). Так, про зближення християнських конфесій на теологічному рівні пише всесвітньо відомий

богослов Ганс Кюнг. Християнська теологія, на його думку, переходить до екуменічної парадигми, яка має привести зрештою до “єдності між християнськими конфесіями”. Екуменічна теологія подолає конфесіоналізм, оскільки шукає не супротивників, а партнерів, не розділення, а примирення, максимальну толерантність (Див.: Кюнг Г. Кудайдет християнство? // Путь – 1992. – №2. – С. 157; Кюнг Г. Теологія на пути к новой парадигме // Там само. – С. 177, 180).

Зменшення випадків нетолерантності, відкритої ворожнечі у відносинах між віруючими та цілими церквами і деномінаціями в Україні у порівнянні із 90-ми роками ХХ ст. є беззаперечним фактом. Певну роль тут відіграв “Меморандум про несприйняття силових дій у міжконфесійних відносинах”, який був прийнятий Всеукраїнської радої церков та релігійних організацій у 1997 р. Проте не можна однозначно стверджувати, що відносини не лише між християнськими спільнотами, але й в середині них направлені винятково на консолідації чи інтеграцію.

Тенденції до зближення християн відбуваються як на індивідуальному, так і на інституційному рівні. Першим є рівень релігійної свідомості кожного окремого послідовника християнської спільноти. Толерантне ставлення до інших християн, сприйняття їх такими ж християнами, рівними собі не лише на юридичному, але й на сотеріологічному (онтологічному) рівні, безумовно сприятиме співпраці, веденню богословських діалогів та зближенню між різними християнськими спільнотами. Тому постає питання: наскільки поширеною є релігійна толерантність серед українських християн? наскільки позиція релігійного інклюзивізму є властивою для українських віруючих? Соціологічні дослідження показують відносно невеликий відсоток віруючих, які стоять на протилежній позиції – позиції ексклюзивізму. Наприклад, дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова у жовтні 2002 р. виявило 14% віруючих, які вважають, що істиною є лише та релігія, яку вони сповідують (Дудар Н. Громадська думка населення України про роль релігії і церкви в житті суспільства // Релігійна свобода. Релігія і церква в Україні: уроки минулого і проблеми сьогодення. Науковий щорічник. №7. – К., 2003. – С. 23). Ґрунтуючись на спостереженнях соціологів, котрі відзначають зріст релятивістської позиції (незгода із твердженням: “Істина – в єдиній релігії”) серед французів за останні двадцять років (Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття. – К., 2006. – С. 60), можна із певною ймовірністю констатувати, що подібний процес, себто посилення “релігійного індіферентизму”, плюралістичного погляду щодо шляхів до Бога, серед українських громадян також матиме місце.

Цікавими є, з цієї перспективи, погляди віруючої молоді. Так, дослідження, яке проводила Н. Гаврілова виявило, що серед студентів православних духовних навчальних закладів існує певний відсоток (від 5% до 30% в залежності від запитання, що було поставлене) із “відкритим типом” релігійної свідомості, тобто таким, що хитається від визнання наявності певних істин в інших релігійних традиціях аж до твердження: “Всі релігії

навчають тієї ж самої істини” (Гаврілова Н. Специфіка молодіжної православної свідомості в глобалізованому суспільстві // <http://www.risu.org.ua/ukr/study/religstudy/article;9108>].

Серед протестантської студентської молоді ми спостерігаємо цю позицію дещо виразніше: 48,4% респондентів відповіли, що різні релігії мають цінні знання про Бога, а 31,2% вважають, що різні релігійні традиції можуть вести людей до Бога [Світоглядні орієнтири та соціальна позиція студентів духовних навчальних закладів християнського спрямування (на прикладі студентів-протестантів міста Києва) // http://www.mar.in.ua/index.php?/MAR/article/proect_114].

Якщо таке ставлення до різних релігій ми маємо серед студентів духовних навчальних закладів, то цілком логічно припустити (виходячи із того, що у семінаріях та біблійних інститутах тиражуються, як правило, консервативні, ексклюзивістські, антиєкуменічні позиції), що пересічні віруючі більш схильні сприймати інших християн рівними собі. Таке припущення підтверджується іншим соціологічним дослідженням, яке виявило, що серед київських студентів віруючі є толерантнішими, ніж невіруючі (Див.: Кисельов О., Серєда Г., Кисла Г. та ін. Національна та релігійна толерантність київських студентів Матеріали соціологічного дослідження. — К., 2006. — С. 23). Проте цю кореляцію можна пояснити більшим антагонізмом між вірою і невір'ям, аніж між різними релігійними світоглядами. У близькій перспективі позиція відкритості приваблюватиме все ширше коло віруючих. Цьому сприятиме: гарантований державою релігійний, культурний та ідеологічний плюралізм; пропаганда відповідними державними установами, неурядовими організаціями, ЗМІ та політичними силами західних цінностей та демократії, невід'ємною складовою яких є релігійна свобода, повага до різних культур релігій та ідентичностей, засудження крайніх форм фундаменталізму, націоналізму та фанатизму. У Рекомендації ПАРЄ “Релігія і демократія” (1999) прямо йдеться про необхідність сприяти розвитку єкуменізму та діалогу між релігіями задля подолання упередженості та пересудів, які існують між віруючими, що зазвичай стають причиною релігійних конфліктів. Формування толерантності до інших релігійних традицій в українському суспільстві можуть забезпечити курси “Етика” чи “Християнська етика”, які нині викладаються у загальноосвітній школі. Перший курс є світським, а відтак повага до різних світоглядів та позицій у ньому має бути закладена а priori, другий (за задумом) - є поза- чи надконфесійним, а відтак єкуменічним за своєю суттю. Необхідною умовою успішного впровадження цих курсів, на нашу думку, є їхня альтернативність (реальна можливість батьків обирати, який предмет їхній дитині буде викладатися) та незаангажованість (викладання не має перетворюватися на агітацію та пропаганду релігійного чи атеїстичного світогляду). Не забуваймо, що українське суспільство у 2005 р. спостерігало за консолідацією християнських церков саме у зв'язку із обговоренням питання про введення у державних школах України предмету “Етика віри”

(“Християнська етика”). Особливо треба відзначити солідарність між УПЦ та УПЦ КП, які, як відомо, не толерують одна одну. Цей епізод релігійної історії сучасної України є, по-перше, підтвердженням перманентної співпраці християнських спільнот в Україні, а по-друге - вказує, що християнське співробітництво можливе в освітній сфері. Окрім введення релігійного компоненту у світську освіту, актуальними для християнських спільнот України є також акредитація державою духовних навчальних закладів та наукових ступенів із богослов'я, відкриття релігійними організаціями загальноосвітніх навчальних закладів. Цілком правдоподібно, що саме в освітній сфері у найближчий час відбуватиметься помітна кооперація, адже у вирішенні цих проблем зацікавленні більшість християнських церков та деномінацій.

Консолідація, кооперація, співпраця, а відтак й певне зближення християнських спільнот в Україні відбуваються на інституційному рівні. На сьогодні маємо декілька міжконфесійних об'єднань загальнодержавного рівня: Всеукраїнська рада церков та релігійних організацій, Нарада представників християнських церков України, Українська Міжцерковна Рада, Всеукраїнська духовна рада християнських євангельських Церков, Рада Євангельських Протестантських Церков України та ін. Їхня поява засвідчує готовність християнських церков та деномінацій до співробітництва, має на меті покращити відносини між церквами та деномінаціями, адже активізує співпрацю між ними, а зустрічі лідерів різних християнських спільнот дають позитивний приклад наслідування для віруючих, хоча на певних порах й можливе певне конкурування між радами. Про це свідчить, наприклад, поява Української міжцерковної ради, яка, за свідченням О. Зайця та Ю. Решетнікова, формувалася як альтернатива Всеукраїнській раді церков та релігійних організацій (ВРЦРО) і Нараді представників християнських церков України [Заєць О., Решетніков Ю. Хто є хто у релігійному співтоваристві // http://www.realis.org/article_Resh_tovarist.htm]. Цілком можливо, що так само формувалися Всеукраїнська духовна рада християнських євангельських Церков та Рада Євангельських Протестантських Церков України. Через небажання розширювати членство ВРЦРО нині існує ініціатива створити Раду релігійних меншин України, до якої входитимуть також і спільноти неохристиянських течій (навіть і нехристиянських релігій). За умови, що не виникне “спеціалізація” міжконфесійних рад (наприклад, одні будуть виробляти спільні позиції з соціально-політичних питань, а інші – духовно-моральних і т.д.), то у майбутньому можна сподіватися на їхню координацію та співробітництво. Наприклад, Українська Міжцерковна Рада наприкінці 2008 р. розглядала на одному із своїх засідань можливість співпраці з іншими християнськими радами і об'єднаннями, зокрема з Протестантською Радою Церков і ВРЦРО. За умов успішної взаємодії міжцерковних рад у далекій перспективі можна очікувати об'єднання деяких з них, адже тоді вони стануть

репрезентативнішими і потенційно матимуть більший вплив у релігійному житті суспільства.

Відзначимо, що наявність кількох церковних рад не є негативним явищем сама по собі. У деяких західних країнах, де екуменізм є доволі розвинений (наприклад, у США, Канаді, Швеції тощо), існує декілька міжконфесійних організацій, які успішно співпрацюють між собою.

Важливим фактором у зближенні християн у практичній площині – як на індивідуальному, так і на інституційному рівнях – є офіційна позиція церков з цього питання, себто теоретичний зріз проблеми. Серед церков найбільш екуменічною в цьому плані є Українська Греко-Католицька Церква. У 1994 р. її тодішній предстоятель Мирослав-Іван Любачівський опублікував пастирське звернення “Про поєднання святих Церков”. У 2000 р. Синодом єпископів була прийнята “Концепція екуменічної позиції Української Греко-Католицької Церкви”. Поява Інституту екуменічних студій у складі Українського католицького університету та проведення кількох конференцій з екуменічної проблематики дають підстави говорити про розвиток не лише толерантності серед греко-католиків та екуменічних ініціатив загальноцерковного та парафіяльного рівнів, але й екуменічного богослов’я, а відтак свідчать про готовність цієї церкви у близькій перспективі до серйозного та довготривалого богословського діалогу. На підтвердження останньої тези згадаймо, що Конгрес богословів УГКЦ, який проходив 2-4 січня 2007 р., запропонував Синоду єпископів цієї церкви благословити утворення богословської робочої групи для узгодження позицій щодо проблемних догматичних питань для майбутнього започаткування всеукраїнського католицько-православного діалогу. Утворення в УГКЦ “Комісії для сприяння єдності між християнами”, яку очолив доктор екуменічного богослов’я Ігор Шабан, свідчить про інституційний розвиток екуменізму у цій церкві. Так, як зауважив І.Шабан, “головними напрямками діяльності Комісії мають стати формування та підтримка екуменічних та міжцерковних ініціатив УГКЦ, зокрема душпастирської, інформаційної, координаційної та консультативної діяльностей, а також співпраця з відповідальними особами за екуменічне служіння УГКЦ, як в Україні, так і за кордоном, співпраця з відповідними органами інших Церков в Україні та з органами державної влади всіх рівнів щодо розвитку програм, які стосуються екуменічної та міжцерковної діяльності” [Комісію для сприяння єдності між християнами створили в УГКЦ // <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;17553>]. Комісія займається приготуванням та проведенням Тижня молитов за єдність християн (18-25 січня); проведенням зустрічей з іншими конфесіями; виданням спеціальної екуменічної літератури, організацією семінарів та тренінгів для священиків та мирян.

Існування аналогічних окремих документів, які б визначали екуменічну позицію, у інших церквах чи деномінаціях нам не відомі. Проте позицію щодо екуменізму ми знаходимо в “Основах соціального вчення Церкви адвентистів сьомого дня в Україні”, яка була схвалена Виконавчим комітетом

Євро-Азіатського відділення Церкви християн-адвентистів сьомого дня у 2002 році.

Протестантське середовище взагалі більше схильне до екуменізму (єкуменічний рух з'явився саме у лоні протестантизму). В Україні серед окремих протестантських громад наявна співпраця у соціальній, євангелізаційній та освітній сферах. Цьому сприяє і протестантська еклезіологія, яка дозволяє визнавати деномінації рівними на сотеріологічному рівні.

Українська Православна Церква Московського Патріархату має “Основні принципи відношення Російської Православної Церкви до інославія”, що була прийнята Архієрейським собором РПЦ у 2000 р. Проте тут слід згадати слова єпископа Іларіона (Алфєєва): “Церковна громадськість розділена на прихильників екуменізму та його противників, причому останніх набагато більше, ніж перших. При цьому ніяких дискусій між ними не відбувається...” [Иларион (Алфеев), епископ Керченский. Православное богословие на рубеже эпох. – К., 2002. – С. 422.]. За нашими спостереженнями: УПЦ МП та більшість її активних священиків і мирян (які готові голосно заявляти про свою позицію) не схильні толерувати інших християн (“уніатів”, “сектантів” та “розкольників”). Поява останнім часом публічних осіб з УПЦ МП (наприклад, свящ. Петро Зуєв, свящ. Андрій Дудченко та ін.), котрі представляють помірковані позиції, дає підстави сподіватися у близькій перспективі побачити зміну у ставленні до інших християн на рівні буденної церковної свідомості вірних цієї церкви.

Безперечно, важливим для розвитку екуменічних відносин між українськими церквами та деномінаціями є наявність досвіду участі у міжнародних екуменічних організаціях та заходах. Тут можна згадати влучне зауваження М.Мариновича: “Українські Церкви є радше об'єктами, ніж суб'єктами екуменічного процесу” (Маринович М. Українська ідея і християнство або коли гарцюють кольорові коні апокаліпсису. – К., 2003. – С. 429). Погоджуючись в цілому з його думкою про екуменічну аморфність більшості українських церков, справедливості заради треба відзначити, що з усієї їхньої когорти одна з них є все ж таки суб'єктом екуменічного руху – Закарпатська реформаторська церква, котра є членом Конференції Європейських Церков та Лоєнбергської угоди (угода про утворення “співдружності кафедр та вівтарю” близько вісімдесяти церков лютеранської, реформістської, об'єднаної, вальденської та моравської традицій). Проте жодна з християнських церков України не є членом Всесвітньої Ради Церков, хоча клірики Української Православної Церкви Московського Патріархату часто включаються до делегацій Російської Православної Церкви. Наприклад, так було у 2006 році на IX Генеральній асамблеї ВРЦ у Порт-Алегрі (Бразилія). Клірики УПЦ МП також беруть участь в окремих екуменічних заходах та групах. Так, о. Василій Заєв представляє УПЦ МП у міжцерковній групі “Примирення у Європі”, до якої входять Євангельсько-Лютеранська Церква Німеччини та Польщі,

православні церкви Польщі, України та Білорусі. Ця група займалася обговоренням актуальних питань міжконфесійних відносин і брала участь у Екуменічному зібранні у австрійському місті Грац (1997 р.) та засіданнях Конференції Європейських Церков (Заєв В. Участие Украинской Православной Церкви в работе международной мужцерковной группы “Примирение в Европе – миссия церквей Германии, Польши, Украины и Беларуси” // Актуальні питання міжконфесійних взаємовідносин в Україні – К., 2005. – С. 135). Священик Андрій Дудченко брав участь у роботі екуменічної конференції “Orientale Lumen” (“Світло Сходу”) у травні 2007 р., що проходила в Стамбулі (Туреччина). Гостями конференції були Патріарх Константинопольський Варфоломій I та Глава Української Греко-Католицької Церкви Любомир Гузар. Дуже важливим, на нашу думку, є участь о. Івана Дацька із УГКЦ у офіційному католицько-православному діалозі.

Греко-католики натомість не лише беруть участь в екуменічних конференціях, але й стають їхніми організаторами. У 2007 р. важливими в цьому плані були: квітнева конференція “Екуменізм, міжрелігійні діалоги та фундаменталізм”, яка була організована Інститутом екуменічних студій Українського католицького університету, посольством Франції в Україні та Всесвітньою Радою Церков у Львові й X екуменічний Велеградський з’їзд під назвою “До глибшої солідарності між християнами у Європі”, який пройшов у червні-липні у Чехії з ініціативи Верховного Архієпископа УГКЦ Любомира Гузара та чеського римо-католицького архієпископа Оломоуцького Яна Граубнера. На обох заходах були представники з УПЦ МП та РПЦ. 9-15 червня 2008 р. Інституту екуменічних студій УКУ за підтримки ВРЦ, папської ради “Справедливість та мир” та інших організацій провела Екуменічний соціальний тиждень “Подбай про ближнього”.

Виходячи із наявності вже двох заходів, проведених спільно із ВРЦ, можна припустити, що співпраця УГКЦ із впливовою міжнародною екуменічною організацією буде тривати й надалі. Це позитивно впливатиме на формування “екуменічного духу” в Україні.

Серед діючого єпископату УПЦ МП є особи, котрі ще за радянських часів були учасниками екуменічних заходів, брали участь у роботі екуменічних організацій, працювали у Відділі зовнішніх церковних зв’язків, Комісії з питань християнської єдності тощо. Серед них митрополит Київський і всієї України, предстоятель УПЦ МП Володимир (Сабодан), єпископ Житомирський і Новоград-Волинський УПЦ МП Гурій (Кузьменко), митрополит Сімферопольський і Кримський УПЦ МП Лазар (Швець). Екуменічною діяльністю у свій час (будучи митрополитом РПЦ) відзначався і Патріарх Київський і всієї Руси-України, предстоятель УПЦ КП Філарет (Денисенко). Однак наявність в Україні православного єпископату із “екуменічним досвідом” абсолютно не гарантує розвиток екуменічних відносин – консервативність православ’я та відкриті антиекуменічні настрої переважатимуть серед церковного люду, навіть незважаючи на офіційну

участь Російської Православної Церкви в екуменічному русі. До того ж, позиція РПЦ в цілому щодо участі в екуменічному русі взагалі з часом може змінитися під тиском антиєкуменічних настроїв у РПЦ Зарубіжної, із якою у 2007 р. було відновлено канонічне спілкування Московського Патріархату.

Участь у міжконфесійних об'єднаннях та міжнародних екуменічних заходах – це набування досвіду культури спілкування, якої нині бракує віруючим. Якщо керівники церков та деномінацій вже отримують цей досвід участю у міжконфесійних радах, то пересічні віруючі набувають його у міжконфесійних акціях та проектах, на кшталт, молитов за християнську єдність або літніх таборів для молоді. Одним з таких заходів може стати День єдності християн, який Міжнародним християнським клубом «Джерело любові» було проголошено 5 серпня. Головною метою цього дня має стати, за задумом організаторів, допомога християнам різних конфесій “жити загальним почуттям приналежності до християнства, почуттям, яке проявляє себе у співпраці різних Церков” [5 серпня проголошено Днем єдності християн // <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;17086>]. Православна молодь з УПЦ МП також бере участь у подібних заходах, які ініціюють та організовують Асоціація молодих християн (УМСА) та Міжконфесійна Рада християнської молоді. Виходячи із того, що у більшості християнських лідерів є розуміння необхідності налагодження та розвитку толерантних відносин, можна очікувати не лише збільшення кількості вже існуючих міжконфесійних акцій, але й появу нових, новаторських проектів. У цьому напрямі теж можлива конкуренція. Про це свідчить той факт, що у Резолюції V Всеукраїнського з'їзду православної молоді Української Православної Церкви Київського Патріархату, що проходив 10-11 лютого 2007 р. у Києві, йдеться про створення ще однієї Міжконфесійної молодіжної ради. Оскільки, причиною ініціативи створення цієї молодіжної ради є закритість Міжконфесійної Ради християнської молоді для Київського Патріархату, що є принциповою позицією УПЦ МП, то цілком очевидно, що нова інституція буде ще однією формою контактів християнської молоді попри антагонічність між православними церквами в Україні. У цьому випадку навряд чи слід у близькій перспективі сподіватися на співпрацю чи координацію цих двох молодіжних рад.

В контексті співпраці віруючих різних церков цікавим є для нас "Мирянський рух за єдність Церков в Україні". Виник цей рух після Помаранчової революції, коли молитва за справедливі вибори об'єднала християн з різних християнських конфесій. До руху входять миряни з УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ УПЦ МП та РКЦ в Україні. До їхніх акцій час від часу приєднуються протестанти. Проте, виходячи з мети руху - об'єднання церков Київської традиції (церков Володимирового хрещення), участь в ньому протестантів не є необхідною. Основними видами діяльності руху є молитва "...щоб відновилась в Україні єдність Церкви, яка була в час Володимирового хрещення", що проходить 13 числа кожного місяця у Києві, Львові, Івано-Франківську, Луцьку, Стрию, Харкові, селах Криворівня, Шепіт та Красник

(Верховнський р-н Івано-Франківщини), Косові, Здвижені, Ганновері (Німеччина), Торонто (Канада) та Філадельфії (США), а також братські зустрічі із обговорення історичних, суспільно-політичних та релігійних аспектів єдності церков. Раз на рік братські зустрічі мають всеукраїнський масштаб. Діяльність мирян проходить з благословення патріархів Філарета та Любомира Гузара. Хоч рух є поки що нечисельним (у Києві на молебень біля собору Софії Київської приходить 30-50 мирян), проте, гадаємо, що він має перспективи розвитку і, за умови організаційної та матеріальної підтримки з боку церков або міжнародних екуменічних організацій, може стати впливовим у церковно-релігійному житті України.

Важливим фактором у міжхристиянських відносинах відіграватиме їхня ідентичність. Для частини християнських спільнот українська національна самобутність є важливим і невід'ємним елементом їхнього буття (наприклад, УПЦ КП та УГКЦ), для інших майже сакрального статусу набуває зв'язок із Росією (УПЦ МП), для третіх питання у цій площині взагалі не існує (деякі протестантські та неохристиянські спільноти). З цієї перспективи загострення або акцентування уваги на ідентичності негативно впливатиме на розвиток екуменічних відносин між християнськими спільнотами (прикладом цього є взаємини між православними церквами). Але тут можливий і протилежний вплив – розвиток екуменічних відносин послабить або розміє національні ідентичності християнських церков.

Серед американських та європейських церков останнім часом з'явилися такі, що знаходяться під впливом неоліберальних цінностей. Вони не лише толерують одностатеві шлюби, але й вінчають гомосексуальні пари, висвячують геїв у священників та єпископів тощо. В Україні на даний момент подібних церков немає, а Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій 30 листопада 2006 р. оприлюднила Відкритий лист з приводу ініціатив легалізації так званих одностатевих шлюбів (реєстрації одностатевих партнерств), в якому категорично виступила проти їхнього законодавчого закріплення. У лютому 2007 р. до голів депутатських фракцій у Верховній Раді із вимогою виключити заборону дискримінації у сфері праці на підставі сексуальної орієнтації із законопроекту Трудового кодексу звернулася Асоціація Християнських церков Нової Каховки і Таврійська. Проте у перспективі цілком можлива поява в Україні християнських спільнот, які не лише будуть лояльно ставитися до геїв та лесбіянок, але й будуть складатися лише з них. Це буде викликане саме негативним ставленням до осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації нинішніми християнськими церквами та деномінаціями. Якщо такі християнські спільноти дійсно з'являться, то ми матимемо конфронтацію між ними і гомофобськими церквами та біляцерковними організаціями. Попри цю конфронтацію відбудеться консолідація між християнами із традиційними поглядами на шлюб та сексуальні взаємини. Серед питань, що поряд із одностатевими шлюбами можуть стати новим чинником для дезінтеграції/інтеграції християнських

спільнот, є аборти та еутаназія, адже на Заході вже давно існують спільноти, які виправдовують і перше, і друге.

Безперечно, на розвиток міжконфесійних відносин матимуть вплив і зовнішні фактори. Серед них найважливішими вважаємо: 1) державну політику у сфері релігії; 2) політизацію релігії та 3) можливе об'єднання православних Церков. Відзначимо, що тут ми не прогнозуватимемо розвиток цих аспектів релігійної ситуації в Україні, адже ним присвячені окремі параграфи монографії. Проте, на нашу думку, необхідно окреслити загальні контури можливого впливу цих зовнішніх факторів на міжконфесійні відносини.

Державна політика у сфері релігії в першу чергу ґрунтується на чинному законодавстві України. Хоча в Українській Конституції і йдеться про відокремлення Церкви від держави, але реально ми неодноразово спостерігали перманентне втручання державних органів влади у релігійні процеси. Вивільнення Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій з-під опіки державного органу у справах релігій (що було пов'язано із його реорганізацією у 2005 році із Державного комітету України у справах релігій у Державний департамент України у справах релігій) безперечно пішло їй на користь. За останні чотири роки діяльність ВРЦРО відображає в першу чергу інтереси саме релігійних організацій, а не держави. Нею було надіслано низьку звернень до Президента, Верховної Ради України та українського народу щодо реформування законодавства у сфері освіти, реєстрації релігійних організацій, мовного питання, політичних та соціальних процесів у державі тощо.

З іншого боку, діяльність місцевих (міських та обласних) міжцерковних рад, що були організовані з ініціативи державних адміністрацій, а не самих церков, доволі млява. У Звіті Релігійно-інформаційної служби України з моніторингу релігійної свободи в Україні за 2006 рік серед небезпечних тенденцій у релігійному житті країні значиться: “Згортання діяльності міжконфесійних рад у деяких областях, які створювалися в областях за розпорядженням Президента В.Ющенка у 2005 році, що зменшує демократичність та виваженість у прийнятті рішень місцевих органів державної влади” (Моніторинг релігійної свободи в Україні: особлива увага до стану релігійної толерантності / Антошевський Т., Коваленко Л., Склепар І. – Львів, 2006-2007р.-С.82). Діяльність місцевих міжцерковних рад фактично ініціюється не церквами, а державними адміністраціями. Так, з 2005 року Київська рада церков збиралася лише три рази. Водночас, все ж таки існують активні місцеві ради церков, наприклад у Маріуполі та Новій Каховці. Їхньою відмінністю серед інших аналогічних об'єднань якраз є те, що вони створювалися релігійними організаціями. Відтак вони є не дорадчими органами при міських адміністраціях, а повноцінними міжконфесійними об'єднаннями не лише з екуменічним потенціалом, але й із екуменічними цілями. Для прикладу, Рада церков міста Маріуполя, яка була створена ще у 2001 р., має такі цілі своєї діяльності: 1)

сприяти єдності між християнськими церквами міста; 2) розвивати взаємовідносини між служителями церков; 3) зміцнювати співпрацю громад; 4) об'єднувати зусилля у проповіді Євангелія та духовного відродження; 5) провадити спільну молитву пасторів. Успішна діяльність подібних рад та широке інформування християнської спільноти України про їхні досягнення мають, на нашу думку, привести, вже у близькій перспективі, до активізації місцевих міжконфесійних рад по всій Україні і вивільнення їх із-під державної опіки. Цьому сприятимуть і деякі лідери церков та деномінацій.

Звісно, розвиток міжконфесійних відносин у бік співробітництва та діалогу цілком може відбуватися і без участі держави, проте організація конференцій та круглих столів державними установами, зокрема Держкомрелігій та Відділенням релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, безперечно відіграли свою роль у стабілізації релігійної ситуації у державі. Поряд з цим державні ініціативи у міжконфесійній сфері не завжди мають позитивні наслідки. Прикладом цього може бути законодавчо закріплений принцип почергового користування храмами, яке було одним з факторів міжрелігійних чвар. Нині цей принцип Закону про свободу совісті просто ігнорується. Іншим прикладом може служити ініційовані Президентом В.Ющенком міжконфесійні молебні за Україну у Софії Київській на День незалежності. Організаторами останніх не враховано той факт, що існують церковні правила, що забороняють православним молотися разом із схизматиками та єретиками (а фактично вірні інших православних юрисдикцій, католики та протестанти, з точки зору ортодоксальної православної позиції, такими і є, не говорячи вже про присутність в храмі іудеїв і мусульман). Наприклад, згідно десятого правила Святих Апостолів, той, хто помолиться із відлученим від Церкви, то має також бути відлученим. Одинадцяте правило повторює цю вимогу, але для кліру: якщо хтось з кліру помолиться із виверженим з кліру, той також має бути виверженим. Ці два правила доповнює ще й 45 правило: якщо єпископ, пресвітер, або диякон лише помолиться із єретиками, то він має бути відлученим. Зазначимо, що відмежування православних від спільних молитов відбувається і в межах єкуменічного руху: у заключному документі спеціальної комісії із православної участі у Всесвітній Раді Церков йдеться про необхідність чітко диференціювати конфесійні та міжконфесійні молитви у рамках роботи інституції саме виходячи з того, що православні не можуть брати участь у молитвах другого виду, хоча й можуть молитися паралельно, але окремо, у своїх храмах. Богословськи виважена позиція УПЦ МП, затверджена Синодом цієї церкви, не сприймається широкою громадськістю – вірними, котрі належать до інших церков і деномінацій, а також політизується окремими політиками, які пов'язують відмову брати участь у міжконфесійному молебні за Україну як антиукраїнську акцію. Відповідно ці дві державні ініціативи не покращили міжконфесійні відносини, а навпаки - загострили міжцерковні протиріччя.

Державна політика у релігійній сфері, таким чином, має бути спрямована насамперед на боротьбу проти розпалювачів релігійної ворожнечі, підборкувачів конфліктів між релігійними громадами. Це, до речі, чітко корелюється з одним із завдань Державного комітету України у справах національностей та релігій: вживати заходів щодо запобігання проявам розпалювання міжетнічної, расової та міжконфесійної ворожнечі. Якщо Держкомнацрелігій дійсно буде реагувати на вияви нетерпимості та розпалювання ворожнечі, то вже у близькій перспективі ми спостерігатимемо високий рівень толерантних міжконфесійних та міжцерковних відносин, що буде проявлятися не лише у відсутності полемічних публікацій у релігійній пресі та Інтернеті, але й появі якісно нових матеріалів, що торкатимуться соціально значущих аспектів діяльності інших християнських спільнот.

Політизація релігії має негативні наслідки як для країни в цілому, так і для політичних партій та церков зокрема. На відносини між Церквами та деномінаціями може позитивно або негативно впливати підтримка ними тієї чи іншої політичної сили, оскільки боротьба за владу та політична конкуренція політичних партій та блоків автоматично переноситься на відносини між релігійними організаціями. Якщо церкви підтримують одну політичну силу, то відносини між ними налагоджуються: вони відчують між собою певну спільність. В тому випадку, коли вони підтримують конкуруючі політичні сили (наприклад, “помаранчевих” чи “біло-блакитних”), то з’являється ще один бар’єр протистояння між ними. Оскільки за часів Помаранчевої революції у політичній лексиці фігурувало протиставлення політичних сил у вигляді антагонізму добра і зла, то відповідно й християнські спільноти, що підтримували ту або іншу політичну силу, персоніфікувалися із однією із цих етичних категорій.

Найбільш політизованим залишається православ’я. Найяскравіше це виявилось під час президентських виборів 2004 року. Тоді вірні УПЦ МП проводили хресні ходи не лише на підтримку кандидата від влади, але й, під відповідну політичну символіку та транспаранти, роздавали агітаційні листівки прямо у храмах і т.д. Після другого туру виборів ряд релігійних організацій, в т.ч. Харківсько-Полтавська єпархія УАПЦ виступили із заявами, що визнають єдиного легітимного Президента України – Віктора Ющенка. Представники УПЦ КП виступали на сцені Майдану і вигукували “помаранчеві” гасла, які, як ми вважаємо, не можна чітко диференціювати на політичні та неполітичні. Через підтримку різних політичних сил міжправославні відносини (особливо між УПЦ МП та УПЦ КП) залишатимуться у найближчий час незмінними.

Проте ми можемо також припустити, що єднання православних Церков все ж таки відбудеться і утвориться Українська Помісна Православна Церква. Як це вплине на екуменічні відносини в Україні? По-перше, треба відзначити, що у випадку постанови помісної церкви і, відповідно, визнання її Вселенським православ’ям, перед православними ієрархами постане проблема ставлення до міжнародного екуменічного руху. Чи увійде УПЦ

до Всесвітньої Ради Церков та Конференції Європейських Церков (КЄЦ), а чи ж залишиться осторонь всесвітніх екуменічних процесів, як наприклад Грузинська Православна Церква? Виходячи із існування певного “побоювання” екуменізму, головним чином через його незнання, можна припустити, що УППЦ у перші роки свого існування не стане членом ВРЦ, але відряджатиме туди своїх спостерігачів, як це робить зараз Болгарська Православна Церква. Застережень щодо КЄЦ буде менше, адже православна присутність у цій інституції є більшою і, відповідно, вона є впливовішою. Разом із цим досить ймовірно, що антиєкуменічні настрої в українському православ'ї стануть більш виразнішими: буде розповсюджуватися антиєкуменічна література, апологетичні та полемічні твори спрямовані проти неправославних християн. Поряд із цим, УППЦ матимете монопольні претензії на вплив у суспільстві, формування моральності та духовності української нації. У практичному зрізі православні претендуватимуть на інститут капеланства у Збройних Силах, присутність лише їхнього духовенства при лікарнях, в'язницях, дитячих будинках та в системі освіти. Таке припущення ми робимо, спираючись на досвід діяльності православних церков у Греції, Росії та Румунії, тобто в тих країн, де православне віросповідання є домінуючим. Ці претензії, зрозуміло, негативно позначатимуться на відносинах православних із католиками та протестантами. Проте можна припустити, що позитивно позначатимуться на стосунках неправославних християн – на католицько-протестантські та внутрішньо протестантські відносини.

В цілому ж у найближчу перспективу ми цілком можемо розраховувати на становлення тісних контактів між християнськими спільнотами, активізацію їхньої співпраці у межах церковних рад та у соціальній діяльності. Цьому сприятиме секулярність українського суспільства, громадяни якого хоча й ідентифікують себе у культурному відношенні із християнством, проте на практиці не завжди готові поступитися світським перед церковним (Див.: Кисельов О. Позиція киян у питанні Музейного заповідника “Києво-Печерська лавра” є світською // <http://www.risu.org.ua /ukr/religion.and.society/ comments/article;13623>). Разом із цим, навряд чи слід очікувати започаткування екуменічних богословських діалогів (до цього готова лише УГКЦ). У цій сфері максимум можливі міжправославні богословські дискусії щодо тлумачення канонів про надання автокефалії та розуміння розколу. Становлення та розвиток міжконфесійних рад - як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях - та розширення активності мирянських ініціатив будуть продовжуватися і, на нашу думку, стануть основними сегментами генези екуменічних відносин в Україні.